

**МУНИЦИПАЛЬНОЕ БЮДЖЕТНОЕ ДОШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ «ДЕТСКИЙ САД
ОБЩЕРАЗВИВАЮЩЕГО ВИДА С ПРИОРИТЕТНЫМ ОСУЩЕСТВЛЕНИЕМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО
СОЦИАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОМУ РАЗВИТИЮ ДЕТЕЙ №25 «ТУЛЛУКЧААН» МР «ХАНГАЛАССКИЙ УЛУС»**

Дорообо, музей!

«Самартай» кыраайы үөрэтэр музейга экскурсия

Лебедева Арианда Николаевна
МБДОУ №25 «Туллукчаан»
с. Кердем Хангаласского улуса

Дорообо,музей!

Иитэр - үөрэтэр соруктар:

Үөрэтэр: кыраайы үөрэтэр музейы,танара дьэтин кытта билиһиннэри,төрөөбүт нэһилиэгин туһунан билиитин хаңатыы.

Сайыннарар: боппуруостарга чуолкайдык эппиэтири, тыл саппааһын байытыы.

Иитэр: төрөөбүт нэһилиэгинэн киэн туттууну,ытыктабылы иитиигэ бастакы олуктары ууруу.

Бэсиэдэ «музей диэн тугуй?», «ханнык музейдар баалларый?», музейга сылдыы быраабылатын билсиһии, д/о «туох сыыһа кирибитий?».

Экскурсия барыта

Иитээччи: Оҕолор, биһиги Самартай музей тэлгэһэтигэр кэлэн турабыт. Биһигини көрсөр музей үлэхитэ Матрена Иннокентьевна.Оҕолор дорооболоһобут.

-Ким диэн ааттаах диэтибиний? (оҕолор эппиэттэрэ). Маладьыастар.

Оҕолор: « музей диэн тугуй?» - ким эппиэттэй (оҕолор эппиэттэрэ). Маладьыастар.

- Оҕолор, тэлгэһэ өссө туох баарын көрөбүтү? (оҕолор эппиэттэрэ).Саамай сөп, танара дьээтэ баар.Бу танара дьээтэ Николаевскай диэн ааттаах эбит.Кини хайдах эбитий? (оҕолор эппиэттэрэ).Көрүн эрэ, танара дьэтин үөһэ өттүгэр куполлардаах .Туохха майгыннырый? (оҕолор эппиэттэрэ).куполлара чумэчигэ майгынныыр эбиттэр, ол иһин кинилэри кылабачыйа турдуннар диэн көмүһүнэн кырааскалыылар эбит.

Өссө туохтар баалларый, оҕолоор?, ол туһунан Матрена Иннокентьевна кэпсиригэр көрдөһүөххэин.

эксурсовод кэпсээнэ

- Аны билигин музей иһигэр кириэхпит. Оҕолор музейга сылдыы эмиэ быраабылалаах диэбиһит ону хатылыахайын эрэ, (оҕолор эппиэттэрэ). Музей иһигэр айдарыа , улахан кэпсэтиэ, илиинэн экспонаттары тытыа суохтаахпыт. Экскурсовод кэпсээнин болбойон истиэхтээхпит.Оҕолор, музейга сылдьан биһиги элбэһи билиэхпит, көрүөхпүт.Былыр биһиги өбүгэлэрбит туох иһитинэн, хайдах тэрилинэн тутта сылдыыбыттарын, танастарын-саптарын, ханнык кыылар баалларын билиэхпит.

Музей залларынан музей үлэхитэ экскурсия ыытар.

Иитээччи: Оҕолор, экскурсовод кэпсээнин иһиттибит, көрдүбүт. Бүгүн музейга сылдьан тугу сөбүлээтигит, көрдүгүт(оҕолор эппиэттэрэ). Маладьыастар,өссө кэлиэххитин бабарабыт дуо? Матрена Иннокентьевнаны аныгыскы көрсүөххэ дылы диибит. Билигин детсадпытыгар тийэн музейга сылдьан тугу сөбүлээбиһитин, өйдөөн хаалбышытын уруһуйга түһэриэхпит.

«Мин эьэм булчут»

(Булчут эьээ5э Иннокентий Егорович Николаевка экскурсия).

Сыала-соруга:

-Булчут үлэтин, кини кыылланы хайыьарынан, ытынан, атынан сылдьан, хапкаан, туһах, саа көмөтүнэн тыа5а бултуур диэн өйдөбүлү биэри.

-Булчут үлэтигэр ытыктабылы иити.

Иитээчи: О5олоор, бүгүн бииги Костя эьээтэ Иннокентий Егоровичка ыалдытты кэлибит. Иннокентий Егорович кадровой булчут. Иннокентий Егорович, хайдах булчут буолбуккут туьунан бииэхэ кэпсиэххит дуо? Булчут үлэтэ төө ыараханы? Интэриэбинэй дуо?

Иннокентий Егорович кэпсээнэ. Булт тэриллэрин: туьах, хапкаан, саа, кэтит хайыьар корүү.

Иитээчи: О5олор, Иннокентий Егорович ханнык тыа кыылланы бултуур эбитий? (*саьылы, киьы, тиьни, куоба5ы, эьэни*). Ити кыыллартан ханнык кыылы күндү түүлээх диибитий? (*Саьыл, киис*). Саамай сөп. Иннокентий Егорович бултууругар ханнык тэриллэри туттары? (*Туьа5ы, хапкааны, сааны*). Туьа5ынан ханнык кыылы бултууруй? (*Куоба5ы*). Онтон хапкаанынан? (*киис, саьыл*). Эьэни ханнык булт тэрилинэн өлөрбүтүй? (*сааннан*). Саамай сөп. Иннокентий Егорович улэтэ кутталлаах ба5айы эбит. Киниэхэ бултууругар ким көмөлөбөр эбитий? (*Ыт*). Ытын аата ким диэний? (*Суолдьут*). Суолдьут киниэхэ хайдах көмөлөбөр эбитий? (*Кыылланы суоллаан үрэн биэрэр. Ол аата хаьаайыныгар булт манна баар диэн биллэрэр*). Иннокентий Егорович тыа5а халын хаарынан хайдах сылдьарый? (*Кэтит булт хайыьарынан*). Өссө тугунан сылдьан бултууруй? (*Атынан*). Булчут үлэтэ олус интэриэбинэй эбит. Булчут хорсун, тулуурдаах, дыаныардаах буолуохтаах. Кини бултуон иннинэ хайаан да булт иччититтэн Байанайтан көрдөбөр эбит. Мээнэ элбэх кыылы өлөрбөт, айыл5а5а харыстабыллаахтык сыьыаннабар. Иннокентий Егорович өссө бултаабыт

бултарын чуучула онорон туруорар. (чуучулалары көрүү). Оолор, эыги булт тэриллэрин туьунан таабырыннары билэбит дуо?

Таабырыннаыы

- Хаптарыан да хандалаан тааарыам,

Ылларыан да ыйаан кэбиьим.

Ылларбын эрэ ыыктыам суоа,

Түмнэрбин эрэ төлөрөтүөм суоа диир баар үбү. (Туьах)

- Ытырбытын ыыппат

Туппутун куоттарбат баар үбү. (Хапкаан).

Кунду түүлээхтэн тигиллибит танастары көрүү. Д/ооньуу «Таай, ханнык кыыл түүтэй?»

Иитээчи: Иннокентий Егорович кэргэнэ Галина Дмитриевна минньигэс астаах повар буолар. Кини эыгини булт аынан күндүлүөбэ.

Куобах, тиин этинэн күндүлүүр.

Иитээчи: Оолор, Иннокентий Егоровичка, Галина Дмитриевнаа биьигини олус үчүгэйдик көрсүбүттэрин, элбэби кэпсээбиттэрин иьин махтанабын уонна кэьиьитин айылба матырыяалыттан онорбут паннобутун туттарыабын.

Оолор оноьуктарын туттаран махтаналлар.

«Торообут дойдум – Саха сирэ»

улахан болох оҕолоругар дьарык

Сыала: оҕолор Саха республикатын, угэстэрин уонна культуратын туьунан билиилэрин кэнэтии уонна чинэтии. Республика символикатын билибиннэри.

Туттар тэрил: дьахтар сахалыы танаа, киэргэлэ, хомус, Россия уонна Саха сирин картата, Саха республикатын гербэтин уонна былаабын ойуулар.

Дьарык барыыта.

Сахалыы танаастаах кыыс киирэр.

Кыыс: Дорооболорун, оҕолоор! Мин аатым Туйаара. Мин торообут дойдубун, Саха сирин олус диэн собулуубун. Обугэлэrim угэстэрин, быраабынныктарын, ырыаларын уонна ункуулэрин уорэтэбин уонна олус диэн интэриэьиргиибин. Бу мин обугэлэрбит танастарын кэтэн турабын. Болбойон корун эрэ, оҕолор. Хайдах быьыылааьый? Тугунан киэргэтиллибит? *(оҕолор эппиэттэрэ)*. Саамай соп. Манан атлас ырбаахы, оьуруонан сахалыы орнамент тиспиттэр. Бу хаьыаччыга эмиэ оьуруонан киэргэтиллибит, онтон тобобор бастына кэтэ сылдыабын, атахпар этэрбэс кэтэ сылдыабын. Эмиэ хоруонканан киэргэтиллибит. Урут биьиги эбээлэрбит киэргэнэллэрин олус диэн собулууллэрэ. Корун эрэ, мин киэргэллэрбин, бу туохтарый? *(ытарьа, илин кэбиьэр, боьох)* Туохтан оноьуллубутуй? *(тимиртэн, комустэн)*. Бу маннык киэргэнэн биьиги эбээлэрбит ыьыахтыы бараллара.

Оҕолор, эьиги ыьыах туьунан тугу билэьит? *(оҕолор эппиэттэрэ)*. Ыьыах хаьан буолар этэй? Ыьыах кэмигэр ханнык курэхтэьиилэр буолалларый? *(Тустуу, мас тардыьыыта, ат суурдуутэ)*. Ыьыахха ханнык утаьы иьэллэрий? *(кымыс)*. Ханнык ункууну ункуулууллэр? *(оьуохай)*. Оҕолор, билигин биьиги ыьыаьы саныы таарыйа эмиэ оьуохайдыаьын эрэ. *Оҕолор оьуохайдыыллар.*

Туйаара: Мин эьизэхэ билигин «Торообут дойдугун эн таптаа» диэн викторина ыытыам:

- Биьиги ханнык республикаҕа олоробут?
- Республикабыт президенын аата?
- Республикабыт столицата?
- Саха республикатын куораттара?
- Саха сиригэр сиртэн хостонор баайдар?
- Саха сирин саамай улахан оруьэ?
- Обугэлэрбит мастан ханнык ыьиттэри онороллорой?
- Биьиги олорор улууспут аата?
- Олорор дэриэбинэбит аата?
- Биьиги дэриэбинэбитигэр ханнык уулуссалар баалларый?
- Биьиги нэьилиэкпит киэн туттар дьонноро?
- Биьиги улууспутугар баар айылҕа кэрэ сирдэрэ?

Хомус тыааьа ыьиллэр.

Туйаара: Истин эрэ, оьолор, ити туох тыааьырый? Саамай соп, хомус. Оьолор, эьиги хомус тыааьыгар тугу ыьиттигит? (*оьолор эьпизэттэрэ*) Онтон мин хомус тыааьыгар тыал суугунун, сааскы таммах чурулуурун, ат кистиирин истэбин. Мин билигин хомуска оонньуом, онтон эьиги хомус тыааьыгар сахалыы ункуу хамсаныыларын кордорун.

Туйаара хомуска оонньуур, оьолор ункуулууллэр.

Иитээччи: Оьолор, бу Россия картатыгар Саха республикатын ким кордоруой? Онтон Саха сирин картатыгар Дьокуускай куораты? Бу карта биьиги республикабыт туьунан элбэьи кэпсиирин эьиги билэьит. Картаны корон Сахабыт сирин туьунан тугу билбишпитин санааьаьын эрэ. Саха республиката Россия государствотын састаабыгар киирэр. Саха сиригэр элбэх куораттар, боьуолэктэр бааллар. Саха республиката улуустарга

арахсар. Биьиги дойдубут сиртэн хостонор баайынан, тыатынан, кунду туулээбинэн, балыгынан олус баай.

Биьиги Саха республикабыт бэйэтэ туьунан гербэлээх (*Саха сирин гербэтин кордорор*). Коруоххэйн эрэ. Гербэ ортотугар тугу короьут? Саамай соп, былаах туппут аттаах кьи. Бу ойууну урут биьиги обугэлэрбит тааска уруьуйдаан хаалларбыт ойууларыттан ылбыттара. Ол аата биьиги обугэлэрбит урут сылгы итиитинэн дьарыктаналлара. Былаах ус салаата араас омуктар бииргэ буолууларын кордорор. Гербэни тулалыыр 7 алмаас - Саха сиригэр уруккуттан олорор омуктары кордорор: сахалар, эбээннэр, эбэнкилэр, чукчалар, долганнар, юкагирдар уонна нууччалар.

Саха республиката эмиэ туспа былаахтаах. Корун эрэ (*Саха сирин былааьын кордорор*). Бу былаах 4 онноох: куох, манан, кыьыл уонна от куох. Халлаан куох он – сырдык, ыраас халлаан, эрэл уонна конул бэлиэтэ. Манан он – ыраас хаар оно. Сахабыт сирэ сэттэ-аьыс ыйы быьа хаарынан буруллэн сытар, ону тэнэ манан он олохтоохтор ыраас санааларын, дууьаларын бэлиэтиир. От куох он кылгас сайыммыт туьунан кэпсиир уонна ил-эйэ бэлиэтэ. Кыьыл он куус-уох, олоххо тардыьы бэлиэтэ эрэ буолбакка, оссо торообут дойдубут кэрэтин бэлиэтиир он. Куох он ортотугар улахан манан тогурук баар. Бу кун символа. Биьиги сахалар бэйэбитин « аламай кун оболоро» дэнэбит.

Онон оболор, гербэ уонна былаах Сахабыт республикатын туьунан элбэби кэпсииллэр эбит.

Туйаара: Оболор Сахабыт сирин туьунан наьаа элбэби билэллэр эбит. Онтон олус диэн уордум. Саха кьитэ ыалдьыттыы бардаьына «илии тутуурдаах» сылдьар сиэринэн, мин эмиэ эьиэхэ кыра кэьиилээх кэлбитим. (*оболору алаадьынан, куорчэьинэн кундулуур. Барыьаайдаьан тахсар*).

Ийэ дойдун туһунан төһө билэбин?

Викторина.

Таптыбын көбөрөр халлааннаах

Төрөөбүт ийэ сир дойдубун.

Бу маннык үөл сирэм үллүктээх

Мин үтүө дойдуну билбэппин.

Күөгэйэр, сайаһас салгыннаах

Күн сирин күндүтүн көрбөспүн.

Группа иэ сахалы киэргэтиллибит. Улахан болох оҕолоро, тороппуттэрэ икки хамаандаһа арахсан остуолга олороллор.

Ытыгааччы: Утуо киээнэн кунду тороппуттэр, оҕолор, ыалдьыттар! Билэргит курдук биьиги детсадпыт оҕону патриотической тыынна ийтиигэ улэлэээр. Патриотизм диэн тылы переводтаахха «ийэ дойдуга таптал» диэн буолар. Ийэ дойдуга таптал туохтан сааланарый? Биллэн турар бэйэн олорор дьизэбиттэн, чугас дьоннунтан, торообут уоскээбит дойдугуттан. Хас биирдии патриот бэйэтин торообут-уоскээбит дойдутун, дьонун-сэргэтин, айылбатын туьунан билиэхтээх. Дьэ онон, бугун эьиги тоьо патриот буоларгытын тургутаары «Ийэ дойдун туьунан тоьо билэбин?» диэн курэхтэьиигэ муьуннубут.

Бугунну курэхтэьиибит ананар биьиги дьикти айылбалаах Сахабыт сиригэр, торообут уоскээбит Ханалас улууспутугар, биьикпит ыйаммыт Куордэм дэриэбинэбитигэр. Курэстэьиигэ икки хамаандата кыттыыны ылыаһа. Корсун бастакы хамаанда «Кэскил», иккис хамаанда «Кэнчээри».

1 сорудах оҕолорго: Таба эппиэт. Хамаанда капитана оҕо эппиэттиир. Сор эппиэт аайы 1 очко.

1 хамаанда: 1. Ханнык дойдуга олоробут?

2. Улууспут аата?

3. Саха сириин киин куората?
4. Саха республикатын президеннын аата?
5. Дэрэбинэбит аата, бааһылыга кимий?
- 2 хамаанда: 1. Ханнык республикаҕа олоробутуй?
2. Улууспут киинэ?
3. Россия киин куората?
4. Россия президеннын аата?
5. Бийги ханнык орус урдугэр олоробутуй?

2 соруудах (тороппуттэр, оҕолор): *Хайа хамаанда тургэнник эппиэттиир.*

1. Саха сириин конституцията хас сыллаахха ылыллыбытай?
2. Олонхо диэн тугуй?
3. Саха норуотун сайынны быраабынныгыга?
4. Дьокуускайга саамай улахан стадион?
5. Саха сириин генерала?
6. Ытыгыланар кыыл, котор?
7. Кыыс тобоҕо кэтэр кизэргэлэ?
8. Саамай кытаанах таас?
9. Дьокуускайы торуттээччи?
10. Олуонэ орускэ биллэр айылҕа памятнига?

3 соруудах: *улахан дьонно соруудах: «Торообут, уоскээбит Дьоппонум» (Толкуйдуурга 30 сок бэриллэр).*

1 хамаанда.

1. 1928 сыллаахха муус устар 5 кунугэр «Куол онно» диэн сиргэ торообут кыыс билигин улэ, тыын ветерана, 2 Дьоппон нэилиэгин уонна Ханалас улууьун бочуоттаах гражданина, Саха Республикатын культуратын утуолээх улэбитэ (А.М.Сидорова) музыкальнай училище театральнай студиятын 1944 сыллаахха бутэрэн баран улэтин ханна, туох дуобунастан

са5алаабытай? (библиотека сэбиэдиссэйинэн, танара дьизэтигэр баар кулуупка).

2. 2 Дьоппон нэилиэгэ хаан торуттэммитэй? (1847с).

3. 1860с. Ханалас улууыа икки улууска арахсыбыта. Ханныктарга? (Илин Ханалас, Ар5аа Ханалас).

4. «Ханалас улууыа» диэн аат хас сыллаахха тоттору инэриллибитэй? (1992)

5.1941 с. арыллыбыт ФАП бастакы фельдшеринэн ким улэлээбитэй? (Захаров Константин Ильич).

6.2 Дьоппон нэилиэгэр ханнык спортивной династиялары билэбитий? (Адамовтар, Киприяновтар, Скрябиннар уо.д.а.)

2 хамаанда.

1.Яковлев Егор Львович 1931 с. 2 Дьоппон нэилиэгэр торообутэ. Кини 2000с. «Хангалассцы от века к веку», 2001с. «На степных просторах Евразии» диэн икки киинигэтэ бэчээттэнэн тахсыбыта. Уьус кинигэтэ 2004 сыллаахха тахсыбыта, аата...? (Обугэттэн-ыччакка).

2.2 Дьоппон ханнык хочо5о турарый? (Самартай).

3.1937 сыллаахха улуус ханнык ааты ылбытай? (Орджоникидзеvской).

4.Улууска хас нэилиэк баарый? (29).

5.1966с. арыллыбыт детсад бастакы сэбиэдиссийэ ким этэй?

6.2 Дьоппон орто оскуолатын кыыыл комус мэтээлинэн бутэрбиттэри ааттаталаан.

4 соруудах о5олорго:

Иитээччи: Хас биирдии дойду бэйэтэ гербэлээх, былаахтаах, гимнээх. Бу араас дойдулар гербэлэрин коро5ут, онтон Россия, Саха сириh гербэлэрэ ханныгый? Онтон аны билигин бу былаахтартан Россия, Саха сириh былаахтарын булун эрэ.

Ыытааччы: Оболор, таайын эрэ. Саха остуоруйатын геройа, тоьо да кырдыаҕааһын ийин бу сиргэ саамай ким куустээһин билэ сатаабыт. (Таал-таал эмээхсин). Саамай соп. Биьихэ кини бугун ыалдьыттыы кэллэ.

Таал-таал эмээхсин: Дорооболорун, оболор. Эьигини дойдularын туьунан олус элбэһи билэллэр дииллэр. Ол кырдык дуо? Дьэ эрэ, оччоһо хамаанда капитаннара мин боппуруостарбар эппиэттээн эрэ. Хайа хамаанда тургэнник эппиэттээбиккэ биирдии очко биэрэбин.

5 сорудах: Оболор курэхтэрэ.

1. Куорчэх диэн тугуй?
2. Сахалыы оьуорга туох ойууланарый?
3. Торуччу диэн тугуй?
4. Хос эьээ, эбээ диэн кимнээһий?
5. Чороонно тугу кутан иьэбитий?
6. Тууйас туохтан оноьуларый?
7. Саха сирин кэрэ которо?
8. Саха былыргы оьоһо?
9. Аты ыьыахха киэргэтэр танас?
10. Куордэмнэ баар танара дьиэтин аата?

6 сорудах: *Кыайыылааһы сырсыы (хайа хамаанда эрдэ эппиэттээбит).*

1. Николаев толору аата? (Айсен Сергеевич)
2. С-Петербург уонна Якутскай туох сибээстээхтэрий? (Урун туун).
3. Саха сиригэр ханнык балык кыьын искэһин ыьрый? (Сыалыбар).
4. Саха народнай поэт дьахтара (Харлампыева Наталья).
5. Америкаттан аьалыллан ууьатыллыбыт улахан кутэр (крыса) – ондатра.
6. Ханалас улууьун аатырбыт хомусчута (Шишигин Спиридон Спиридонович).
7. Ойуку толору аата (Харитонов Павел Николаевич).
8. Орускэ муус устуута (комуол).

9. Иккибин ууммут от (кэнчээри).
10. Биир сокуундэни сахалыы хайдах этэллэрий? (чыпчылыыах тугэнэ).
11. Саха фантаст суруйааччыта (Гаврил Угаров).
12. Сахалартан бастакы Советскай Союз геройа (Попов)
13. Иккис Аан дойду сэриитэ хаан са5аламмытай? (1.09.1939)
14. Урун эьэ ар5ахха киирэр дуо?
15. Саха сиригэр саамай элбэх мас? (тиит).
16. От ыйын 12 кунэ – ханнык танара кунэй? (Ботуруоп)
17. Бэгэччиккэ кэтиллэр урун комус киэргэл (бо5ох)
18. Быаны баайылыбыт уьугуттан тартахха тута соллон кэлэр гына баайы (туомтуу).

7 сорудах: Дьизтээ5и заготовка. Хамаандалар бэйэ-бэйэлэригэр бэлэмнээбит боппуруостарын биэрэллэр.

Тумук таьаарыы, кыайыылаа5ы на5араадалааьын.

Ыьтааччы: Кунду ыалдьыттар, оболор, тороппуттэр! Бугун эьиги бары торообут сиргит, ийэ дойдугут туьунан олус элбэ5и билэргитин кордордугут. Ол аата эьиги Ийэ дойдугутун олус диэн таптыыгыт, ытыктыыгыт, дьиннээх патриоттар эбиккит. Аныгыскы корсуоххэ диэри.

